

2000. POÈTICA DE LA CIUTAT. CRÒNIQUES DES D'ELX

Gaspar Jaén i Urban

Carta de comiat a Enric Valor

Gener 2000

Un aparcament al centre històric d'Elx

Març 2000

Política urbanística reaccionària a l'Ajuntament d'Elx.

Algunes actuacions concretes

Juny 2000

**La difusió de les idees en arquitectura a les comarques del
migjorn valencià: de les ermites de conquesta a l'Escola
d'Arquitectura d'Alacant**

Juny 2000

Ni cotxes dalt ni cotxes baix (segon manifest)

Octubre 2000

Carta als artistes (inacabada)

Octubre 2000

Miquel Martínez als camps d'Anglaterra

Novembre 2000

CARTA DE COMIAT A ENRIC VALOR

Gener 2000

Elx, 14 de gener del 2000

Benvolgut Enric:

Víctor Campello i Javaloyes és el meu fillol. Va nàixer en març del 1999. Acaba de fer deu mesos. Encara no camina ni sap articular paraules (a penes balboteja "papa", un terme amb que es refereix per igual al quemenjar i a son pare, i llença crits informes i estridents de tant en tant) però dues dentetes esmolades que deixa veure en la geniva inferior quan riu o quan s'embova perquè alguna cosa el meravella assenyalen com es va fent gran. Aquest matí l'he tret a passejar. (I, mentrestant, ahir i avui anunciaven per la ràdio el teu final, el vetllatori a la digníssima Universitat de València, el soterrar al cementeri general de la ciutat). El dia s'ha girat fred i plujós i no hem pogut anar al parc municipal ni a veure la nova font que tant li agrada, ni ha pogut gaudir mirant el moviment dels cotxes i la gent pels carrers d'Elx, ni li he pogut dir contalles del nostre poble que, com és natural, encara no sap entendre, però que sol escoltar amb atenció. Així que he restat a casa, jugant amb ell i ensenyant-li coses que potser l'ajuden a ser feliç quan tinga discerniment.

Pare i mare, avis i àvies, oncles i ties li parlem a Víctor en valencià. Ell serà un dels xiquets d'Elx que mantenen viu l'idioma d'una forma amorosa, natural i desitjada, sense interrupcions generacionals ni lamentables defeccions lingüístiques. Víctor podrà anar a l'escola en valencià i estimar la llengua dels seus avantpassats que seguirà sent la seua pròpia llengua. Aquest matí, mentre jugavem amb una torre de colors (de nou les paraules: groc, blau, verd, encarnat i carabassa) pensava en tu, ara que el món t'ha abandonat ja per a sempre després d'una vida llarga, plena, intensa i productiva, després que tots els valencians de bé hem reconegut i valorat la teua tasca, que les institucions públiques de bé t'han oferit distincions i homenatges. Pensava en tu aquest matí amb l'alegria d'haver-te conegut i l'agraïment d'haver après de tu unes quantes coses de profit. I ara t'escric aquest full de comiat com un deure d'agraïment, encara que la mort t'impedirà contestar-me, com solies fer, (a penes fa unes setmanes que vaig rebre la teua darrera carta) amb aquell paper antic, amb la lletra d'una antiga màquina d'escriure, amb la signatura tremolosa i la cortesia, l'amabilitat i l'atenció que caracteritzen els teus escrits i les teues frases.

Recorde ta casa de Martínez Aloy, on alguna vegada et vaig visitar, les coses que em deies per a aprendre a valorar la nostra forma de parlar, sense complexes ni prejudicis, amb l'orgull de qui conserva un tresor antic i valuós ("el nostre bellíssim parlar de Castalla, el vostre bellíssim parlar

d'Elx"), de qui sap mots peculiars, molts d'ells tan correctes com els que formen la més estricta ortodòxia fabriana, lluny de consideracions pejoratives ("dialectal", "col·loquial" o "antinormàtic"); "és millor dir, com ho fem nosaltres, colp i pesebre", "l'entregue que dieu a Elx és una paraula preciosa i correctíssima que pot venir del Rosselló", "si la nostra llengua ha de morir que ho faça amb tota la dignitat, sense corrupcions internes ni influències alienes, amb les estructures gramaticals incòlumes i amb la fonètica íntegra."

I pensava que moltes xiquetes i xiquets com Víctor, a Elx i a tots els altres pobles valencians, es trobaran amb un valencià viu, ferm i digne encara gràcies al teu esforç antic i permanent, a la teua obra, creativa i immensa, al teu coratge cívic que has mantingut fins el darrer instant. I els hem d'ensenyar a estar-te agraïts pel teu treball, a venerar el teu nom i la teua memòria, a llegir els teus llibres i a aprendre que l'idioma dels nostres avantpassats, les paraules que hem après dels nostres majors, amb el seu vocabulari i els seus dialectes diferents, amb la seua fonètica pròpia i els seus girs peculiars, formen un preciós tresor col·lectiu que no hauriem d'oblidar mai.

M'acomia de tu amb l'amistat i l'afecte que t'he tingut sempre. Que en pau descansas.

GJiU. 14-01-2000

[«Carta de comiat a Enric Valor», Información, 16-01-2000, Alacant, p. 57. També en Levante i Avui, suplement Cultura, 03-02-2000, p. 6]

Revisat: 19-09-2002

UN APARCAMENT AL CENTRE HISTÒRIC D'ELX

Març 2000

L'Ajuntament d'Elx vol construir un aparcament subterrani en un dels llocs més emblemàtics, fràgils i delicats del terme municipal, l'exigu espai que hi ha entre les restes de la muralla medieval de la vila, l'alcàsser de la Senyoria i els horts del Xocolater, de Baix i de la Marededéu, els dos últims integrats en el Parc Municipal.

Aquí hi ha un carrer, el de les Casetes de la Marededéu, de poca amplària i de gran valor paisajístic, que uneix visualment els horts de palmeres situats al nord de la vila amb uns llenços de muralla recentment restaurats i amb l'església de Santa Maria, unió que es fa a través de l'extens espai que quedà buit, a la manera d'una plaça (encara que formalment i històrica no ho siga), després de l'enderroc del Rerapalau.

Aquest carrer forma una frontera entre la ciutat i la no-ciutat fossilitzada des del segle VIII, quan els àrabs es traslladaren des del solar de l'Alcúdia fins el lloc on ara es troba la ciutat d'Elx. Durant els últims cinc-cents anys la forma de la nostra ciutat, els seus límits, han estat el resultat d'una lluita aferrissada entre la urbs i els horts de palmeres dels voltants. Com era d'esperar, els horts han dut la pitjor part davant l'embat de la ciutat, encara que, més mal que bé, han arribat fins els nostres dies.

Com diem, l'espai que ara es vol convertir en aparcament ha definit el límit nord de la ciutat des de la seua fundació fins ara però si va endavant el projecte municipal es troba condemnat a desaparèixer en la seua forma actual.

¿Però com es pot encabir la gran superfície que demana un aparcament en l'estreta línia d'un carrer estret? Doncs ampliant aqueixa línia pels dos costats, com un tascó que obri una escletxa a penes insinuada. Així, per migdia i per ponent, s'arribarà fins a la mateixa muralla i al mateix alcàsser de la Senyoria, amb greus danys per a la seua integritat, ja que pegat als monuments estarà el mur de formigó de 12 o 13 metres de profunditat de l'aparcament; a la vegada, pel nord, l'aparcament entrarà dins dels horts de palmeres, tallant decenes (o centenars) de peus de les primeres tires que donen sobre el carrer per tal d'obtenir l'espai que necessiten els cotxes.

L'espectacle d'assolament de la zona i de construcció de l'obra pot ser dantesc. La població assistirà estupefacta al perillós acostament de la maquinària pesada a la muralla i a l'alcàsser i a la desaparició del seu lloc d'un bon grapat de palmeres. Després de l'operació de cirurgia urbana, els elxans no reconeixem un dels nostres paisatges urbans més preuats. I, com en altres casos semblants, dissortadament abundants arreu l'Estat Espanyol, els efectes secundaris de la intervenció seguiran produint-se durant més de mig segle. Tothom sap que

l'automòbil és l'artefacte més agressiu envers la urbanitat de les ciutats i la integritat dels territoris i allò més àvid d'espai que ha creat el somni de la raó humana. I que mai no en té prou, d'espai físic, l'automòbil.

D'altra banda, es tracta d'una destrucció inútil, ja que a la vora mateix de les Casetes de la Maredeu, en el passeig de l'Estació, hi ha des de fa anys un aparcament subterrani on encara no s'han posat en funcionament les 60 places públiques previstes. I, a més, amb el megalòman programa municipal de construcció d'aparcaments en la via pública, en el mateix centre urbà se n'estan construint altres de grans dimensions. No cal en absolut fer el que ens ocupa. Però ja ho hem dit adés, l'automòbil mai no en té prou i tota superfície que hom li dedique és poca. Sempre en voldrà més, fins assolir tot el planeta, si cal. ¿No hi ha prou amb la tala de palmeres i amb l'alarmant ocupació de via pública que es du a terme en l'enorme edifici que s'alça en el que fou hort de la Porta de la Morera, una zona verda requalificada per l'Ajuntament?

Si porta endavant aquest aparcament en el centre històric, l'Ajuntament d'Elx, un Ajuntament que es diu progressista, haurà tocat fons en la seua insensibilitat envers els bens històrics, culturals i naturals de la ciutat, uns bens que seguirà tractant com una cosa privada, seua, dels qui governen, i no com uns bens públics que no són de ningú i que són de tots els que estimem Elx.

Si va endavant aquest projecte, de nou hauré perdut un fragment irrecuperable i valuós del paisatge urbà d'Elx, s'hauran balafiat uns valors escassos com ara el subsòl i la memòria històrica i s'haurà malmés un patrimoni únic com són els horts de palmeres.

Si l'opinió pública i el govern valencià no ho eviten, els pròxims mesos es cometrà a Elx l'atac més greu que ha patit l'urbanisme del centre històric des de que als anys seixanta es feu l'sventramento del barri dels Filadors o Rerapalau, amb l'enderroc de tota la meitat nord de la vila murada, per a obrir el carrer de la Diagonal del Palau i especular amb els solars resultants de la nova ordenació del barri.

Rosa Barba, una gran arquitecta que ens deixà fa unes setmanes als 50 anys, deia que el paisatge es construeix per capes de desitjos, voluntats i accions. I que aqueix paisatge lluita per romandre. Lluita contra el desgastament i els canvis que el temps, les catàstrofes i les intervencions humanes hi introdueixen. Però lluita, sobre tot, per quedar en la mirada de les persones que el legitimen com a imatges. Aquest paisatge que defensem, aquest límit fossilitzat des del segle VIII que ara lluita per sobreviure, té tanta força acumulada, ha estat legitimat per tantes mirades, que volem pensar que aconseguirà romandre amb tota la seua integritat.

Estem convençuts que s'està projectant un greu atemptat

contra la ciutat, un atemptat que cal evitar, que es pot evitar. Per tant, demanem amb tot respecte a l'Ajuntament d'Elx que reconsideri la seua positura i no porte endavant aquest projecte, demanem a l'opinió pública que s'opose a l'aparcament previst i, en última instància, preguem al Sr. Conseller de Cultura, responsable últim de la tutela del Centre Històric d'Elx, declarat conjunt històric-artístic el 1968, i de les plantacions de palmeres d'Elx, legalment protegides des del 1933, que no autoritze el projecte d'aparcament subterrani projectat per l'Ajuntament d'Elx en el carrer de les casetes de la Marededeu d'aquesta ciutat.

Elx, primavera del 2000

Revisat: 18-07-2002

INSTITUT D'ESTUDIS COMARCALS BAIX VINALOPÓ. EL TEMPIR, ASSOCIACIÓ CÍVICA PER LA NORMALITZACIÓ DEL VALENCIA A ELX. Rafael Azuar Ruiz, doctor en arqueologia, conservador del Museu Arqueològic Provincial d'Alacant. Juan Calduch Cervera, doctor arquitecte en urbanisme, professor titular de l'Escola Politècnica d'Alacant. Andreu Castillejos i Furió, pintor i fotògraf. Gaspar Jaén i Urban, doctor arquitecte en urbanisme, arquitecte municipal d'Elx, catedràtic de l'Escola Politècnica Superior d'Alacant. Joan Carles Martí i Casanova, traductor i intèrpret, tècnic de turisme. Jesús Millan i García-Varela, doctor en història, catedràtic de la Universitat de València. Manuel Olcina i Domènech, llicenciat en arqueologia, conservador del Museu Arqueològic Provincial d'Alacant. Manuel Rodríguez i Macià, doctor en filosofia, ex-alcalde d'Elx. Joaquim Serrano i Jaén, doctor en història, professor d'ensenyament secundari a Elx. Biel Sansano i Belso, llicenciat en filologia, professor de la Universitat d'Alacant. Vicent Sansano i Belso, llicenciat en biologia, catedràtic d'ensenyament secundari a Elx. Cristina Torres Selva, llicenciada en història, tècnic lingüístic de la Universitat d'Alacant.

**POLÍTICA URBANÍSTICA REACCIONÀRIA A L'AJUNTAMENT D'ELX.
ACTUACIONS CONCRETES**

Juny 2000

Dir que la política urbanística de l'Ajuntament d'Elx és reaccionària no és una afirmació gratuïta, ja que es poden aduir proves observables.

1. Negació i destrucció d'allò fet a la ciutat durant els 16 anys de l'etapa progressista dels governs socialistes a Elx (1979-1995).

2. No promoure, negar, ocultar o falsejar tot debat i tota opinió diferent (o contrària) a la de l'alcalde (en el seu paper de conducator) sobre la ciutat que governa (o desgoverna).

3. Desinterés pel medi ambient evidenciat pel projecte d'urbanització a la platja del Pinet, vora les Salines de Santa Pola.

4. Aparcaments en el subsòl públic. Suplantar la iniciativa privada (només o sobre tot) en aquest tema. Prioritat dels cotxes i del negoci privat sobre els transeunts i sobre els habitatges. Plantejar falsament, de forma reaccionària, el debat de l'automòbil a la ciutat a major glòria i benefici de petroleres i fabricants d'automòbils. Com si no hi hagués cap problema més a Elx.

5. Especialment greu, el projecte d'aparcament de les casetes de la Mare de Déu, destruint horts de palmeres i el límit fossilitzat de la ciutat del segle VIII. Similar als aparcaments (molt contestats des de positures progressistes) de la plaça d'Orient de Madrid i del monestir de Sant Lorenzo de l'Escorial.

6. El gegantí edifici que ocupa la zona verda de l'hort de la Porta Morera ha destruït un espai públic segons el planejament i ha acabat les restes d'un hort que calia haver reconstruït.

7. Venda de solars municipals, en lloc de destinar-los a equipaments.

8. Repetició de models formals exhaurits, caducats, als espais públics, en lloc d'investigar i avançar en un sentit progressista del projecte urbà. (Bancs i planterets repetits arreu). Una idea meua de fa vint anys en mans dels encarregats i els jardiniers. Ressemblança amb les actuacions de Rita Barberà a València.

9. Actuacions destructives en tots els horts de palmeres municipals tot seguint models propis dels anys 60, jardineria amb reg per aspersió, destrucció del sistema de reg tradicional d'aigua salada, portons, séquies, etc. Desaparició de les espècies vegetals associades i del sotabosc. Tractament brutal. Transformacions significatives. Plantació d'espècies vegetals alienes als horts en tota la seua superfície.

GJiU. 07-06-2000

Revisat: 14-04-2002

LA DIFUSIÓ DE LES IDEES EN ARQUITECTURA A LES COMARQUES DEL MIGJORN VALENCIÀ: DE LES ERMITES DE CONQUESTA A L'ESCOLA D'ARQUITECTURA D'ALACANT

Juny 2000

1. Proemi

En aquest article intentarem esbrinar la manera en què, tant històricament com en l'actualitat han arribat, s'han difós i han arrelat les idees arquitectòniques en un lloc apartat, però econòmicament potent, com ara la província d'Alacant, les comarques del sud del País Valencià, un lloc que, tant en el passat com ara mateix, es troba allunyat dels principals centres emissors d'aquestes idees, però que ha anat assimilant-les com nous integrants d'una terra d'al·luvió.

Certament, en arquitectura les idees, per a ser-ho, han de prendre per força una forma física, real, i aquesta forma de l'arquitectura pot obeir, de vegades, a idees profundes, sòlides, amb cos i contingut, entroncades amb altres aspectes de la producció cultural de les persones i les societats del seu temps, però altres vegades pot tractar-se de la mera aplicació o utilització de simples modes o tics formals, com passa en la moda en el vestir o en la novetat en el disseny d'automòbils, una mera qüestió de promoció, màrqueting i vendes que no va més enllà del valor de mercat o de la sociologia. En cap cas, però, no es tractarà de situacions menyspreables, ja que amb els resultats de l'arquitectura, bons o dolents, singulars o anodins, però sempre omnipresents, plenament visibles per als ciutadans, hom defineix l'escena urbana i, per tant, en tots els casos pagarà la pena considerar els resultats i el procés que pot haver-hi al darrere.

La nostra hipòtesi es que, bàsicament, han estat dos els vehicles de difusió de les idees o les modes en arquitectura: en primer lloc, en els segles de l'antic règim, era la mera pràctica constructiva dels mestres d'obres i els pedrapiquers (o les comunitats gremials o religioses) la que difonia els models que s'havien de seguir, encara que amb la intervenció capital d'alguns promotors desitjosos de novetats; en segon lloc, en l'etapa de la modernitat, i amb un important trencament social i econòmic per enmig, ha estat l'ensenyament centralitzat, acadèmic primer i universitari després, l'artífex de les novetats en arquitectura, encara que condicionat en gran mesura per la demanda de promotors concrets que pretenien aconseguir prestigi o notorietat amb els seus encàrrecs.

Tanmateix, difosa a través de diverses vies i maneres, el que ens ha arribat, en la major part dels casos, i només amb l'excepció d'algunes obres extraordinàries i algunes etapes concretes, ha estat una imatge esmorteïda del que es feia en els

grans centres productors d'arquitectura. Això ha originat, per tant, en la producció arquitectònica a les nostres comarques unes obres que tenen majoritàriament un interès exclusivament local. De tota aquesta producció, tan sols en dos moments el que s'ha fet aquí ha pogut destacar, per la seua significació, més enllà del nostre territori: en el s. XVI, amb algunes obres renaixentistes, i al final del s. XX, amb l'obra d'alguns nous arquitectes, a hores d'ara encara joves.

Pel que fa a les fonts de les notes que segueixen, hem d'advertir que s'ha utilitzat com a guia bàsica el treball sobre l'arquitectura de la província que un grup d'arquitectes vinculats a l'Escola d'Arquitectura d'Alacant hem desenvolupat entre els anys 1997 i 1999 (01). Les referències a les obres d'arquitectura citades aquí es poden buscar en aquell llibre, i aquest escrit es pot entendre com un dels molts corol·laris possibles d'aquella obra, en la qual, a més, el lector interessat podrà trobar una bibliografia gairebé exhaustiva sobre el tema que ens ocupa.

Fem-li, doncs, una ullada a l'evolució històrica de l'arquitectura a les comarques del sud del País Valencià i desenvolupem les nostres hipòtesis.

2. Dels gòtics als acadèmics

En els anys fundacionals del Regne de València i les conquestes posteriors, va aparèixer en les terres conquerides una nova arquitectura que venia de la mà dels nous senyors, els cristians catalans i aragonesos del nord, la qual va representar un notable trencament amb l'arquitectura existent construïda pels pobladors àrabs, ja que s'hi oposava significativament en l'ús i en les formes dels edificis (il. 01. Interior. Banys àrabs. Elx). Les construccions més característiques d'aquell moment inicial del s. XIII foren les ermites anomenades de conquesta (il. 02. Exterior. Ermita dels Sants de la Pedra. Biar), de les quals hom pot trobar uns quants exemplars valuosos al voltant de la frontera Biar-Busot, primer límit meridional del Regne (Biar, Cocentaina, Castalla). Potser els trets més significatius d'aquests edificis siguen la senzillesa estructural i les petites dimensions, cosa que origina unes obres humils, amb un interior unitari, dividit per l'estructura paral·lela dels arcs en diafragma, i que exteriorment destaquen poc del territori que les envolta.

Ni tan sols l'evolució d'aquelles ermites primitives en esglésies de majors dimensions i riquesa (il. 03. Església de Santa Maria. Alacant) i en castells o palaus, gairebé tots alçats sobre edificis àrabs preexistents (il. 04. Vista general. Castell. Petrer), arribà a tenir la significació de

l'arquitectura gòtica d'altres indrets, tant pel que fa a les dimensions com a l'abundància de les obres. Tot i això, a les acaballes del gòtic trobem algunes excepcions notables en les esglésies de Villena, Xàbia i Oriola, en obres de gran qualitat (il. 05. Voltes. Catedral. Oriola) promogudes per motius polítics o de prestigi pels nobles o clergues locals. Aquestes obres gòtiques, però, pel seu significat, preludien les obres renaixentistes o en son contemporànies (il. 06. Nau. Església de Santiago. Villena).

Tot plegat, aquests primers models de l'arquitectura cristiana portats pels nous senyors comportaven formes i sistemes constructius que van conformar una sòlida tradició i es van seguir utilitzant continuadament durant tres segles en les obres de fàbrica, entre el XIV i el XVI, amb permanències tècniques i formals (il. 07. Voltes. Església de Santa Caterina. Teulada).

Tanmateix, amb la difusió d'una mera tècnica constructiva i d'uns recursos formals, trobem també la influència de les grans famílies nobiliàries i dels comitents religiosos de la zona, els quals pretenien mostrar la importància del seu estatus i la magnificència del seu poder amb promocions arquitectòniques que s'havien d'apartar de les formes medievals. Es tractava d'un fenomen habitual en els regnes d'Espanya a partir del 1488, quan per primera vegada van aparèixer en la península les formes italianes promogudes pels Mendoza al Colegio Mayor de Santa Cruz de Valladolid (02). Aquest fenomen s'accelerà després de completar l'expulsió dels musulmans de la península i esdevingué característic d'una nova cultura i d'una nova civilització arreu d'Europa.

Així, entre nosaltres, els Corella a Cocentaina, amb el seu magnífic Palau Comtal (il. 08. Façana. Palau Comtal. Cocentaina), i els marquesos de Dénia (il. 09. Façana. Ajuntament. Dénia) foren exemples de famílies nobiliàries que mostraren un nou interès per l'arquitectura que anava més enllà de la simple reproducció de models coneguts, el significat dels quals ja s'havia exhaurit, un interès que implicava la importació d'arquitectes forans, que coneixien uns altres models i uns altres referents formals i s'establien al sud o migjorn de la península Ibèrica.

El mateix passà amb els sistemes de defensa, potser encara amb una major intensitat, tenint en compte el seu alt interès funcional, sobretot en un litoral molt castigat aleshores pels pirates africans. Aquí ja no hi havia prou amb els castells medievals de torrasses verticals i merlets de coronació i calgué adoptar uns nous models defensius forans que ens arribaven des d'Itàlia, gairebé sempre de la mà dels mateixos arquitectes que feien els edificis civils o religiosos, amb parets atalussades,

tenalles i baluards (il. 10. Castell. Santa Pola).

Tot plegat, alguns mestres locals aprenien aquestes noves formes, les aplicaven a les petites obres, de vegades puntualment, i les feien conviure amb les formes preexistents (il. 11. Portada. Convent de Santa Llúcia. Elx).

D'aquesta manera, gràcies als nobles que ocupaven les nostres comarques, encara com a senyors feudals, en el s. XVI es produí un moment excepcional en alguns dels nostres pobles i ciutats, amb noves i sumptuoses obres arquitectòniques. Aquestes obres estigueren originades també, en gran mesura, per la creació del bisbat d'Oriola i per la proximitat de les obres de la catedral de Múrcia, un dels focus clau del Renaixement espanyol (03), emparentat, com és sabut, amb el focus de Granada, la ciutat més carregada de significats polítics i simbòlics dels regnes d'Espanya al començament del s. XVI.

En aquest període es van alçar els que ens semblen els edificis més interessants de la zona, ja que poden equiparar-se amb les millors obres renaixentistes de la península. Villena, pertanyent aleshores, com Múrcia, al regne de Castella i ciutat on morí l'arquitecte Jacobo Florentino, té un conjunt notable d'obres a la romana gràcies a l'interès per l'humanisme dels Medina, vinculats al bisbat de Cartagena i relacionats amb Roma (il. 12. Portada. Ajuntament. Villena). També al Baix Segura, com hem dit, en quant Oriola era una seu episcopal de nou encuny, el poder eclesiàstic plantejà un important conjunt d'obres executat en les noves formes que venien d'Itàlia i d'Andalusia (il. 13. Interior. Església de Sant Martí. Callosa del Segura). Així, doncs, l'impuls d'aquell primer renaixement espanyol es deixà sentir amb força al sud del País Valencià, com en tots aquells indrets on es practicaven les noves idees de l'humanisme i la renovació formal, i bastí entre nosaltres un important conjunt d'obres a Villena, Saix, Oriola i Callosa.

D'altra banda, hi havia també una arquitectura que es difonia mitjançant la repetició d'un model canònic més o menys preestablert. El cas més paradigmàtic i interessant és el dels nombrosos convents i esglésies dels franciscans (Altea, Benissa, Biar, Castalla, Cocentaina, Dénia, Elx, Monòver, Montfort, Onil), en els quals els frares seguien les normes escrites de l'orde per a l'establiment de les seues fundacions. L'existència d'aquest prototipus ha originat uns conjunts característics de gran similitud entre si. Es tractava d'establiments situats als afores de les poblacions, com corresponia als ordes religiosos mendicants, amb un pati que centrava el conjunt, amb la cisterna d'aigua pluvial enmig del pati i amb un claustre de galeries de petits arcs de mig punt que el rodejaven (il. 14. Convent de Caputxins. Orito). Els exteriors eren humils, però amb una volumetria de dimensions impressionants, i tenien una església

d'una sola nau adornada amb nombroses pintures al fresc de gust popular fetes pels mateixos frares (il. 15. Nau. Església de Sant Josep. Antic convent de franciscans. Elx). Solia haver-hi també un campanari petit o de paret, habitualment situat als peus, per a ordenar la vida monacal i remarcar els esdeveniments socials i religiosos (il. 16. Convent de Franciscans. Cocentaina).

També podem situar dins d'aquest grup, encara que la difusió del model no es donàs d'una manera tan explícita i, per tant, les obres no siguen tan similars, el conjunt de llotges de mercaders d'arrel medieval, amb arcades i soportals de pedra picada, construïdes entre els segles XV i XVIII a Alcoi, Asp, Benissa, Castalla, Dénia, Elx, Montfort, Novelda, Planes, Teulada i Xàbia. Aquests edificis, de planta allargassada, vinculats des del moment de la seua fundació, o amb posterioritat, als consells municipals, es trobaven entre el gòtic i el Renaixement, però seguien unes normes constructives pròpies dels mestres d'obres de la comarca d'acord amb unes necessitats que eren sempre les mateixes o molt semblants: contenir els òrgans de govern i administració de la vila, donar cabuda als actes públics del municipi i crear un espai de poder civil significatiu per a la població on s'hi pogués identificar, un espai construït que moltes vegades estava unit al mercat o, fins i tot, l'ampliava (il. 17. Antic ajuntament. Alcoi).

Els segles XVII i XVIII van estar marcats primer per la contrareforma i després per la il·lustració. Lluny ja dels ideals de l'humanisme cinc-centista que havia acompanyat el Renaixement, el barroc nostrat es mantingué, com deixà dit el doctor Navarro (04), oscil·lant entre dos potents centres d'influència: València, la capital del regne, al nord, i Múrcia, la gran ciutat perifèrica de Castella, al sud. Hom anava a cercar en aquestes ciutats els arquitectes i els artistes quan volia que les seues obres d'arquitectura tingueren una certa projecció més enllà de la localitat. Tanmateix, per les seues característiques formals i per l'aparell propagandístic que l'acompanyava, el barroc arrelà entre la població valenciana en molta major mesura que el Renaixement, i als nostres pobles originà grans monuments locals (il. 18. Interior. Església de Sant Pere. Novelda) carregats d'ornament i de significació que es vinculaven a les parròquies, als santuaris marians (marededéus de les Neus, d'Orito, d'Agres) o als nous sants acabats de canonitzar per Roma, alguns vinculats i arrelats a les nostres terres com ara Sant Pasqual Bailon o Sant Andreu Hibernon.

Moltes vegades es tracta d'esglésies o ermites de petites dimensions i gust popular situades en àrees rurals o que ocupen

llocs sacralitzats des d'èpoques remotes i que, encara que s'havien cristianitzat durant l'edat mitjana, ara emprenien obres d'adequació als nous temps polítics, socials i religiosos (il. 19. Vista general. Santuari de la Mare de Déu del Castell. Agres).

També, certament, hi hagué edificis civils que seguien, com una moda, les normes ornamentals i tipològiques barroques, però la importància dels exemples individuals sol ser molt menor (il. 20. Casa pairal. Carrer dels Llauradors. Alacant). Són una excepció alguns ajuntaments de ciutats potents que continuaren desenvolupant la mateixa imatge urbana de poder civil que els seus antecessors renaixentistes (il. 21. Ajuntament. Alacant).

Una nota apart mereixen les capelles de la Comunió, tema ben estudiat per Navarro (05), ja que seguien unes normes de caràcter culte preestablertes pel patriarca Sant Joan de Ribera i originaren unes obres tipològicament molt relacionades entre si. Les capelles de la Comunió dels bisbats valencians, encara que s'afegien a esglésies preexistents, per prescripció superior havien de tenir un caràcter autònom, tant en planta (moltes vegades de creu grega) com en volum (sovint amb una gran cúpula en el creuer) i, sobretot, en itineraris, ja que hom havia de possibilitar un culte a l'eucaristia personal, recollit i íntim en un espai específic. Així, hom les situava en un eix preexistent de l'església: darrere del presbiteri, en un braç del transsepte o bé ocupant una de les capelles laterals de la nau (il. 22. Planta. Església de Sant Joan Baptista. Monòver). Aquesta normativa, preludi del control exercit per l'Acadèmia (amb una incidència potser més civil), originà peces prou significatives, malgrat les seues petites dimensions, arreu del País Valencià. Assenyalem entre nosaltres les d'Agost, Alacant, Biar, Callosa del Segura, Elx, Monòver, Novelda, Pedreguer o Sant Joan (il. 23. Interior. Capella de la Comunió. Església de Santa Maria. Elx).

Durant la segona meitat del s. XVIII i la primera meitat del s. XIX, com a última mostra de la difusió d'idees d'arquitectura durant l'antic règim, l'Acadèmia tingué una missió important de creació, difusió i imposició d'uns models arquitectònics preestablerts. L'Acadèmia de Sant Carles de València, pel seu abast territorial, tractà el sud valencià com a lloc de frontera, una característica que ja des de l'edat mitjana havia creat sistemes defensius enfrontats en la vall del Vinalopó entre la corona d'Aragó (castells de Biar, Elda i Petrer) i la corona de Castella (castells de Villena i Saix) i que féu que Alacant esdevingués una ciutat-cap que fiscalitzava tots els pobles del seu hinterland (il. 24. Mollons del Regne. Beniel).

L'Acadèmia estengué el seu poder arreu del regne, obligà a

titular-se els mestres d'obres gremials que fins aleshores havien seguit un sistema d'aprenentatge d'arrel medieval segons el qual el mestre ensenyava l'aprenent a partir de la resolució de problemes de la pràctica quotidiana i obligà a passar pel seu control totes les obres públiques que eren projectades (il. 25. Planta d'època. Ajuntament. Biar).

Amb l'obligatorietat de passar un examen per a obtenir el nou títol d'arquitecte (i d'altres títols com ara el de mestre d'obres, agrimensor, pèrit o aparellador), l'Acadèmia difonia unes normes formals (i fins i tot gràfiques) més o menys preestablertes que es podien repetir i que originaven nous tipus edilicis amb característiques comunes. De tots aquests destaquen les esglésies que, en el cas de poblacions més riques o més importants, tenien dimensions significatives i s'ajustaven més a l'hipotètic model, i que van originar importants creacions neoclàssiques a Beneixama, Crevillent, Dolors, Elda, Muro, Petrer o Xaló (il. 26. Absis. Església de Sant Bertomeu. Petrer). D'altra banda, ens trobem amb nombroses ermites i amb els temples de les noves poblacions petites construïdes en el s. XVIII (Almoradí, Salines o Sant Felip Neri) el caràcter popular dels quals enllaça amb l'arquitectura barroca dels anys anteriors, sense aportar novetats espacials ni formals (il. 27. Església de Sant Antoni Abad. Salines).

Una altra peça acadèmica significativa de nou encuny a finals del s. XVIII foren els ajuntaments (il. 28. Ajuntament. Monòver). Es tractava d'un nou tipus d'edifici volumètricament compacte, de planta quadrada i tres o quatre pisos d'alçada, gairebé cúbic, que substituïa les anteriors llotges i cases consistorials d'arrel medieval en aquells pobles on la burgesia demanava una nova imatge del poder civil, tot abandonant les antigues instal·lacions: Alcoi, Biar, Monòver o Relleu. Aquest tipus acadèmic de gran contundència formal i potència urbana i funcionalment innovador tingué una curiosa fortuna entre la burgesia amb propietats rurals i va originar una casa rural de planta quadrada i torreta central (il. 29. Casa de Campo. La Torre. Saix) molt abundant a les nostres comarques, sobretot al llarg del Vinalopó (Asp, Novelda, Saix, Villena) i la Marina (Altea, Benissa, Dénia). El seu èxit fou tan gran que aquest tipus edilici originat en el s. XVIII es prolongà amb diferents variants fins a la meitat del s. XX (il. 30. Villa de San Francisco. Villena).

Fet i fet, però, amb la fi de l'antic règim i l'adveniment d'un nou sistema jurídic i d'una nova classe social al poder polític, la burgesia, el marc jurídic i la vida quotidiana de tota Europa van canviar després de les guerres napoleòniques i la difusió de les idees en arquitectura i dels models o prototipus arquitectònics es van veure subjectes a un major

control del poder del nou Estat. I així entrem en la nostra època i en la darrera part d'aquesta història.

3. Els segles XIX i XX

En els primers moments de la nova època, l'Acadèmia continuà sent la institució encarregada de vetlar i controlar el pensament de l'arquitectura fins que es va tancar el seu cicle amb l'adveniment de necessitats diferents (06). Mentrestant, hom continuà aplicant models formals d'arrel neoclàssica, especialment per als edificis religiosos (il. 31. Interior. Església de la Mare de Déu dels Desemparats. Alcoi), però a mesura que avançà el s. XIX, el primer lloc en l'ordre de prioritats de la nova classe social dominant fou ocupat per la creació d'equipaments col·lectius (il. 32. Cementeri. Alcoi) i d'habitatges burgesos, noves construccions amb les quals s'intentava idear, conformar i construir una nova proposta de ciutat, la ciutat vuitcentista, la ciutat burgesa (07) (il. 33. Passatge Américo. Alacant).

D'altra banda, el nou sistema de coses sorgit de la Revolució Francesa implicà la creació de les modernes escoles d'arquitectura, establiments que, en major mesura encara que l'Acadèmia durant el segle anterior, han estat d'aleshores ençà fins l'actualitat els principals centres receptors, transformadors i emissors d'idees arquitectòniques (encara que no tingueren control més que sobre l'ensenyament que permetia obtenir la titulació d'arquitecte, però no sobre l'obra projectada o construïda). Aquesta influència s'intensificà i s'eixamplà a mesura que es feren obligatòries tant l'obtenció del títol d'arquitecte per a poder projectar i dirigir la construcció de tota mena d'edificis com l'obtenció d'una llicència municipal prèvia per a aquestes construccions.

Així, de la mà de les escoles d'arquitectura de Madrid (18..) i Barcelona (1875), arribaren a les nostres comarques l'eclecticisme i el modernisme, primer (08), i el racionalisme, després, moviments i llenguatges arquitectònics que es practicaren successivament entre nosaltres seguint els dictats de les grans ciutats de l'Estat espanyol, Madrid i Barcelona particularment, ja que aquestes eren ciutats ben conegudes dels arquitectes titulats a finals del s. XIX i els dos primers terços del s. XX, els quals, obligatòriament, havien estudiat en un lloc o en l'altre o en tots dos.

Salvant les diferències de tot tipus, amb la difusió de l'eclecticisme passà una mica com amb la difusió del barroc. Les seues solucions formals, espacials i estilístiques es van estendre de tal manera i arrelaren tan profundament en els sistemes formals i constructius tradicionals que moltes de les nostres ciutats es van conformar amb la seua imatge habitualment

neutra, amb tocs més o menys clàssics, medievalistes o beaux-arts (il. 34. Carrer de Sant Nicolau. Alcoi). Es tractava d'una imatge urbana ja plenament moderna, sobretot en aquells carrers o barris oberts de bell nou i destinats a la burgesia o que la burgesia maldava per fer seus. Així, podem trobar edificis eclèctics per a diversos usos i de valor bastant desigual, però que han estat bastits al llarg de diverses èpoques, que poden anar des del darrer quart del s. XIX fins la meitat del s. XX (il. 35. Casa Carbonell. Alacant).

Pel que fa al modernisme, encara que es va estendre per tot el sud valencià i assolí també un caràcter popular, ja que el feren seu moltes indústries vinculades a la construcció i nombroses capes locals de la petita i la mitjana burgesia, destaquen per la seua sumptuositat les obres d'Alcoi i de Novelda (il. 36. Façana. Casa museu modernista. Novelda), els dos focus modernistes més importants del sud valencià. El primer i més important dels dos, el d'Alcoi, bevia directament del mestratge de Barcelona, ja que no de bades el destinatari d'aquestes obres era una burgesia culta plenament formada i desenvolupada que, per a bé i per a mal, seguia les pautes socials, econòmiques i estilístiques de la burgesia catalana (il. 37. Vestíbul. Casa dels Paons. Alcoi).

El moviment modern, encara que es presentàs com un moviment antiacadèmic, també sorgí entre nosaltres des de les escoles d'arquitectura, lloc en què estudiaren els arquitectes que l'importaren els anys 30 a les nostres comarques com una opció estilística de rabiosa modernitat i progrés polític i social que contrastava amb tot el que s'havia fet abans i que obria una nova època formal i constructiva. Des del moviment modern es van plantejar actuacions urbanes de grans o petites dimensions que perfeien o refeien l'espai públic més significatiu, central, de la ciutat burgesa (il. 38. Edifici la Adriàtica. Alacant), però que de vegades també colonitzaven territoris rurals o perifèries urbanes amb alguns equipaments, en especial col·legis (il. 39. Col·legi Pare Manjon. Alacant), i la seua petjada arribà fins a poblacions de dimensions menors (il. 40. Edifici d'habitatges. Cocentaina).

Influència, així mateix, de les escoles d'arquitectura de Madrid i de Barcelona, ara sota el règim franquista, catòlic, ruralista i reaccionari, foren els edificis castissos i neoclàssics de la postguerra, amb els quals, d'una banda, hom dibuixava un nou espai urbà al gust del nou règim polític (il. 41. Plaça de la Muntanyeta. Alacant) i, d'altra banda, reconstruïa els temples i els edificis burgesos cremats i enderrocats pels fanàtics obreristes i revolucionaris en temps de la Segona República (il. 42. Imafront. Església de Santa Maria. Alcoi).

També vingué de les escoles d'arquitectura, com també de les relacions que els arquitectes titulats establerts aquí mantenien amb la resta del món, la primerenca represa de la modernitat dels anys seixanta, quan alguns dels arquitectes titulats després de la guerra, amb timidesa però amb decisió, tornaven a fer seus alguns aspectes formals i funcionals del primer moviment modern i de les seues idees urbanístiques (il. 43. Bloc d'habitatges. Barri de San Francisco de Sales. Elda).

4. Les escoles d'arquitectura de València i d'Alacant

El procés d'acostament a les nostres comarques dels nuclis emissors d'idees i de models en arquitectura que hem estat comentant s'ha accelerat considerablement durant el darrer terç del s. XX. Així, els anys setanta d'aquest segle van estar marcats per una nova i definitiva influència. El fet que l'Escola d'Arquitectura de València fos creada el 1964 (en un primer i frustrat moment sota l'auspici de l'Escola de Barcelona) i formàs en les seues aules la majoria dels nous titulats que havien de treballar en la nostra zona, representà una major proximitat física de la nostra arquitectura als llocs en què es coïen les novetats en la disciplina.

Els primers anys de l'Escola de València foren d'influència de les obres que es feien a Itàlia, del racionalisme i de la Tendenza (il. 44. Plaça del Consell. Dénia). Però van ser anys fonamentals també per a la definitiva revaloració del racionalisme i el moviment modern (il. 45. Vestidors de la piscina municipal. Xixona), per a la defensa del patrimoni arquitectònic i dels barris antics (il. 46. Casa Alberola. Alacant) i per a una nova urbanitat a les ciutats i als pobles (il. 47. Avinguda de la Llibertat. Elx), més civilitzada i arquitectònica i menys automobilística i enginyeril, que s'allunyava del que fins aleshores havia inculcat el desenvolupisme tardofranquista.

Els anys vuitanta i primers noranta van estar marcats a l'Estat espanyol per un augment extraordinari del nivell de renda i de les possibilitats econòmiques de l'administració pública, per la restauració del sistema polític democràtic i per l'assumpció al poder d'equips de govern progressistes d'esquerra en nombrosos municipis, a la reinstituïda Generalitat Valenciana, i a l'Estat. Aquests anys, després de la penúria i caspositat franquista de prop de quatre dècades, foren anys d'esplendor per als arquitectes titulats en els anys setanta i vuitanta, els quals van poder projectar arreu de les nostres comarques i ciutats des de nous habitatges fins a equipaments de tota mena (cases de cultura, centres socials, centres de salut, escoles, edificis administratius i d'oficines, parcs de bombers, zones verdes, etc.). Amb aquests nous edificis, molts d'una alta

qualitat arquitectònica, es reformulaven l'espai urbà i l'arquitectura ciutadana, un espai que es volia obert per a tothom i una arquitectura que estava marcada per l'ús públic i pel servei als ciutadans. (il. 48 Centre social. Bigastre).

Potser el millor conjunt d'aquestes arquitectures dirigides des del poder polític el trobem a Alcoi, on l'administració pública féu quantioses inversions aquests anys (il. 49. Edifici d'habitatges. La Barbacana. Alcoi). Un altre conjunt d'interès, en aquest cas dispers, el formen els edificis sanitaris, en els quals es denota una nova visió de l'atenció hospitalària, de la sanitat pública, de la gestió de l'arquitectura i de la projectació de l'espai construït (il. 50. Centre de Salut de Carrús. Elx). Un tercer exemple significatiu és el campus de la Universitat d'Alacant, on es troben alguns dels millors edificis construïts en qualsevol època a la província d'Alacant (il. 51. Edifici Germà Bernàcer. Universitat d'Alacant. Sant Vicent del Raspeig). Molts d'aquests han obtingut importants guardons i algun ha estat objecte d'intenses campanyes publicitàries. Fet i fet, l'arquitectura del campus (no el plantejament urbanístic) es pot situar sense detriment a la vora de les millors promocions contemporànies dels països de l'Europa central i del nord, llocs des d'on s'han difós les influències més significatives en arquitectura al llarg de les dues darreres dècades (il. 52. MUA. Universitat d'Alacant. Sant Vicent del Raspeig).

Enllaçant amb aquesta època, encara massa recent perquè la puguem valorar adequadament, i amb el protagonisme dels mateixos arquitectes que han fet possible aquest extens conjunt d'obres arquitectòniques del darrer quart del s. XX, el 1996 començaren els estudis d'arquitectura a Alacant, amb a penes 90 alumnes el primer any, amb 120 nous alumnes que s'incorporen cada curs i amb una perspectiva finalista de 1.000 alumnes en total (il. 53. Escola d'Arquitectura. Universitat d'Alacant. Sant Vicent del Raspeig). Malgrat la lentitud de la implantació, a partir del 2001 eixiran les primeres promocions d'arquitectes titulats en aquesta escola. Com es desenvoluparan amb ells i des d'ells l'arquitectura i les influències de les idees i les modes en arquitectura?.

Una escola d'arquitectura ha de replegar influències foranes, transformar-les i traure-les fora de bell nou convertides en obra construïda. A l'Estat espanyol, cada escola d'arquitectura ha implantat el seu segell, per a bé i per a mal, sobre el territori que l'alimenta, les ciutats, els pobles, el camp, el litoral on han anat a desenvolupar el seu treball els arquitectes. Les darreres dècades, amb la proliferació d'escoles d'arquitectura (Las Palmas, Valladolid, la Corunya. Donosti, Granada), la importància d'aquests centres ha estat enorme en

l'obra construïda, en el paisatge urbà i en el panorama formal i constructiu d'aquestes ciutats, com ja ho fou abans a Madrid, Barcelona, València o Sevilla.

L'Escola d'Arquitectura d'Alacant es troba encara en un estat embrionari, però en els seus primers anys ha optat per un cert cosmopolitisme, per romandre oberta a les múltiples influències de l'arquitectura d'ara mateix i per una relació intensa i clara amb la resta del món. Són uns objectius que compartim amb la casa mare que ha creat la carrera, la Universitat d'Alacant, capdavantera a l'Estat espanyol en modernitat, didàctica, investigació i recerca (il. 54. Rectorat. Universitat d'Alacant. Sant Vicent del Raspeig). Els resultats d'aquest començament no se sabran en molt de temps; probablement no es podran veure clarament les tendències ni es podrà fer balanç fins que passe, almenys, mig segle. Esperem que els resultats paguen la pena i que tots els que hem col·laborat en la fundació de l'Escola i hi fem docència hàgem encertat en la creació i en les opcions que hem hagut de prendre dia a dia, ja que aquesta Escola serà durant les pròximes dècades el focus del qual sorgiran o el mirall en què es reflectiran les idees en la disciplina. Aquí es gestarà l'arquitectura que s'alce en les nostres comarques, una arquitectura del nostre temps que, de moment, significarà la darrera baula en la difusió de les idees en arquitectura, concretada en obres construïdes, millors o pitjors, bones o dolentes, a les comarques del sud valencià que formen la província d'Alacant.

5. Conclusions

No voldríem haver caigut en un plantejament messiànic amb aquest final, ja que el moment actual és un punt d'arribada només perquè podem saber-ho tot del que ha succeït, però ho desconeixem tot del que vindrà després. Només des d'aquest punt de mira, el passat desemboca en aquest present d'ara amb el qual tanquem les ratlles que antecedeixen. Però ja sabem que no s'acaba res en aquest any 2000, com res no s'ha acabat en els anys passats ni res s'acabarà en els anys que vindran mentre el món siga món. Com hem exposat en aquest article, les influències, les modes, les idees en arquitectura han estat diverses al llarg dels segles, sempre subjectes a modes, a genialitats creatives, a moviments disciplinaris, a instruccions polítiques, a voluntats socials, a encàrrecs dels clients rics, privats o públics. Cada moment ha tingut els seus mecanismes de difusió i d'influència. Actualment són les revistes, els mitjans de comunicació, en suport paper o en suport electrònic, el que veuen els aprenents d'arquitecte com arquitectura de qualitat, recursos per emmagatzemar o models que cal seguir. Abans ho van ser la pràctica constructiva, les regles i les ordres escrites o

la voluntat dels promotors.

Ara bé, quines conclusions podem traure d'aquesta visió relativa i una mica distant que solen donar els plantejaments diacrònics? Quin ensenyament en podem traure? Pensem que es tracta de preguntes pertinents, sobretot si considerem que els arquitectes hem de veure el passat no com una mera qüestió de curiositat investigadora ni d'obligació ètica ni moral, sinó amb la finalitat d'intervenir en les obres d'arquitectura que ens arriben des d'aquest passat o d'idear les obres d'aquest present que fem nosaltres i que ben aviat serà també passat. Probablement podrem concloure que en cada moment històric els arquitectes i els comitents han hagut de triar entre unes opcions disciplinàries que ja s'esvaïen o unes noves opcions que començaven a sorgir, i que potser el major o menor grau d'encert i de seriositat en aquesta tria haja motivat que tinguem obres d'arquitectura d'un interès alt, mediocre o nul i que, amb aquestes obres, hagem fet millor o pitjor l'escena urbana i el paisatge dels nostres pobles, comarques i ciutats. Si el pas del temps ens pot ensenyar alguna cosa, potser hauria de ser a saber discenir en cada moment l'opció formal i tècnica més adequada (en el temps present i en el temps de l'esdevenidor) per a cada encàrrec i per a cada lloc.

Notes

(01) Jaén i Urban, Gaspar (dir.), et al. Guía de arquitectura de la provincia de Alicante, Col·legi Territorial d'Arquitectes d'Alacant-Institut de Cultura Juan Gil Albert, Alacant, 1999.

(02) Nieto, Víctor; Morales, Alfredo J.; Checa, Fernando. Arquitectura del Renacimiento en España: 1488-1599, Cátedra, Madrid, 1989.

(03) Gutiérrez-Cortines Corral, Cristina. Renacimiento y arquitectura religiosa en la antigua diócesis de Cartagena (Reyno de Murcia), Gobernación de Orihuela y sierra del Segura, Consejería de Cultura y Educación, Murcia, 1987.

(04) Navarro Mallebrera, Rafael. Arquitectura barroca en el Reino de Valencia: la Gobernación de Orihuela, (tesi doctoral), Facultad de Filosofía y Letras, Universidad Complutense, Madrid, 1976.

(05) Ibidem.

(06) Calduch Cervera, Juan. De la ciudad amurallada al planteamiento de ensanche: el ciclo de la Academia en Alacant, (tesi doctoral), Escola Tècnica Superior d'Arquitectura, Universitat Politècnica, València, 1988.

(07) Jaén i Urban, Gaspar. Formació de la moderna ciutat d'Elx: 1740-1962, del pont i raval de Santa Teresa al Pla General d'Ordenació Urbana, (tesi doctoral), Escola Tècnica Superior d'Arquitectura, Universitat Politècnica, València, 1990.

(08) Varela Botella, Santiago (dir.), et al. Eclecticismo y modernismo en Alicante. 1850-1917, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant, 1999.

GJiU. 30-06-2000

[«La difusió de les idees en arquitectura a les comarques del migjorn valencià; de les ermites de conquesta a l'Escola d'Arquitectura d'Alacant», Canelobre, núm. 44-45, Alacant, primavera del 2001, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, Diputació Provincial, p. 171-181]

Revisat: 14-04-2002

NI COTXES DALT NI COTXES BAIX (SEGON MANIFEST)

Octubre 2000

Amb motiu de les recents opinions del Consell Valencià de Cultura (CVC) i de l'alcalde d'Elx, favorables a seguir amb la idea de construir un aparcament subterrani en el carrer de les Casetes de la Mare de Déu, en el centre històric d'Elx, venim davant l'opinió pública i manifestem el següent:

1. Llegides atentament les vuit línies que conformen el dictamen del CVC ens sembla una resolució endeble i poc seriosa, amb una mancança total de raonament i sense la menor profunditat, d'una superficialitat abassegadora que diu poc en favor de la institució.

1.1. El CVC no entra en el fons de la qüestió, ja que pretendre resoldre la cosa en vuit línies no deixa de ser un acte de frivolitat.

1.2. El CVC passa el tema a la Conselleria de Cultura. Però això ja ho sabíem, que en els recintes declarats historicoartístics es preceptiu que la Generalitat autoritze qualsevol obra. També sabíem que l'Ajuntament està obligat a complir la legislació vigent. No cal que ho recorde el CVC.

1.3. Encara que s'ha fet públic en setembre, el dictamen del CVC està datat a meitat de juliol. Per tant, en les declaracions de l'alcalde fetes durant l'estiu vinculant l'aparcament al dictamen del CVC es jugava amb avantatge, ja que, de bon segur, l'Ajuntament era coneixedor del resultat del dictamen.

2. No es pot vincular l'aparcament amb l'excavació arqueològica ni amb la recuperació del llenç nord de la muralla medieval. Si no se separen ambdues coses s'està confonent als ciutadans i manipulant la informació que els n'arriba.

2.1. Podem estar a favor (segons i com) de retrobar i deixar a la vista la muralla, però mai al preu de destrossar els voltants.

2.2. Per a descobrir la muralla no cal vendre el subsòl que és un bé escàs i de tothom, ni fer aquest canvi d'obra casolà i miserable que barata un trosset de planta baixa a canvi de fer quatre plantes (cap avall o cap amunt, no té importància en aquest canvi d'obra).

2.3. Elx és encara prou ric com per a condicionar la ciutat i protegir els seus monuments sense vendre a una empresa privada un bé preuat i escàs com són el subsòl i la memòria construïda del poble.

3. Insistim: amb un edifici en aquest punt (per damunt o per sota de la rasant) es destruirà per a sempre la frontera entre la ciutat i la no-ciutat fossilitzada des del segle VIII, quan els àrabs es traslladaren des del solar de l'Alcúdia fins

el lloc on ara hi ha la ciutat.

4. En l'exigu espai que hi ha entre les restes de la muralla medieval, l'alcàsser i els horts no cap materialment un aparcament com l'ideat sense afectar desenes de palmeres. Per a poder fer l'aparcament i obtenir l'espai que necessiten els cotxes cal entrar dins dels horts de palmeres i tallar les primeres tires que donen sobre el carrer. Per tant, no és certa la minimització que es fa de les palmeres afectades. Seran moltes desenes les que desapareixeran en el Parc Municipal, en l'hort del Xocolater i en l'hort de Baix. I centenars de peus quedaran afectats per l'excavació en tallar-los arrels.

4.1. La ubicació en aquest lloc d'un aparcament subterrani afectarà el grau d'humitat i la temperatura del subsòl. I l'elevació de la temperatura interior el convertirà en un forn soterrat, afectant tant la superfície com els costats de l'edifici.

4.2. Si sense reg en profunditat i amb la sequera que patim (i que anirà en augment) les palmeres del parc pateixen moltíssim, amb la construcció projectada patiran encara més fins el punt que moltes, les més velles, s'assecaran en unes dècades.

4.3. La mateixa muralla medieval que justifica l'operació pot venir-se'n a terra amb una excavació per a fer un mur de formigó de 12 o 13 metres de profunditat pegat al monument.

5. No entenem quina campanya de sensibilització diu el CVC que ha de fer l'Ajuntament. En tot cas, abans d'aprovar cap projecte, que es continue i s'aprofundesca el debat ciutadà que s'inicià en la darrera primavera i que se'ns donen els mateixos mitjans que té l'Ajuntament per a explicar a la gent la nostra opinió.

5.1. La campanya publicitària mampresa per l'alcalde d'Elx és només això: una campanya publicitaria. Tothom sap que una mentida repetida un milió de vegades esdevé una veritat.

5.2. Però també repetir una veritat fa més forta la veritat.

5.3. A més de mostrar el dibuix de la sala d'exposicions, l'alcalde hauria de mostrar el plànol de la superfície que pensa donar-li a l'empresa adjudicatària (un veritable xec en blanc), amb un replanteig exacte in situ dels límits de la concessió.

5.4. I ensenyar també la secció vertical de l'obra i els elements que apareixeran sobre la rasant. En el dibuix reproduït a la premsa ja es veuen unes protuberàncies alarmants, formant claraboies, davant de l'Hort del Xocolater.

5.5. I qui vulga veure la desfeta d'una plaça pels ditxosos aparcaments sota l'espai públic de la ciutat que s'apropi a la replaceta de l'Espart: un desgavell urbanístic condemnat a la marginació social.

6. En fi de comptes, estem parlant d'idees desenvolupistes

arrelades en els anys 60 i que en aquests moments estan fent seues les forces econòmiques més privatistes, reaccionàries i destructives que atempten arreu contra les ciutats espanyoles.

6.1. Si efectivament cal aparcar cotxes aquí, que es posen en funcionament les 60 places públiques de l'aparcament del passeig de l'Estació que no s'han utilitzat mai per que no han volgut ni l'empresa ni l'Ajuntament.

6.2. Seguint el megalòman programa municipal de construcció d'aparcaments en la via pública, se n'estan construint altres de grans dimensions en el centre urbà.

6.3. No hi ha cap estudi sobre la necessitat i la utilització dels aparcaments subterranis de pagament a Elx. Amb qui parles, tothom et diu que "al Pont del Rei sempre es pot aparcar".

6.4. Fora de la propaganda municipal, ningú no sap on es troben aqueixos milers de turistes que han d'aparcar justament aquí per a veure el centre històric d'Elx.

6.5. Tot plegat, encara està per demostrar que calga fer l'obra que ens ocupa. Una altra cosa és que l'automòbil mai no en tinga prou i que tota superfície que hom li dedique siga poca.

7. Fins el més ingenu sap que quan una empresa es queda amb la concessió d'un terreny no té cap interès en conservar les restes arqueològiques que puguen aparéixer (i n'apareixeran!). S'hi juguen el benefici i les destruiran d'amagatotis o es procuraran informes tècnics favorables a la destrucció.

7.1. L'operació projectada pot ser econòmicament ruïnosa per a la ciutat, tant per les coses que puguen passar a la vista, com per les coses que puguen passar d'amagat. Recordem que fa uns mesos ja es declarà desert el concurs, en no haver-hi cap empresa interessada en construir aquest edifici. Ni tan sols amb les generoses condicions amb que isqué la subhasta.

8. Com en altres casos de malbaratament dels béns públics, dissortadament abundants arreu l'Estat espanyol, els efectes secundaris de la intervenció seguiran produint-se durant més de mig segle. Tothom sap que l'automòbil és l'artefacte més agressiu envers la urbanitat de les ciutats i la integritat dels territoris i allò més àvid d'espai que ha eixit de la ment humana.

9. Seguim pensant que si l'alcalde porta endavant aquest projecte, la Corporació municipal haurà tocat fons en la seua insensibilitat envers els béns històrics, culturals i naturals de la ciutat, uns béns que són de tots els que estimem Elx.

9.1. Si va endavant aquest projecte, de nou haurem perdut un fragment valuós del paisatge urbà d'Elx, s'hauran llençat a la brossa uns valors escassos, com ara el subsòl i la memòria històrica, i s'haurà malmés un patrimoni únic com són els horts

de palmeres.

9.2. En conseqüència, la gent que ens hem juntat per a defensar aquest petit tros de la memòria i de la integritat física d'Elx ens sentim obligats moralment a seguir lluitant perquè no es produeixi la barbaritat proposada per l'alcalde. Encara que compte amb el vist i plau del CVC seguirem actuant contra la idea de construir aquest aparcament perquè continua semblant-nos una agressió a un dels llocs emblemàtics d'Elx.

9.3. S'està projectant un atemptat contra la ciutat, un atemptat que cal evitar i que es pot evitar. Per tant, seguim demanant a l'alcalde d'Elx que no porte endavant aquest projecte, demanem a l'opinió pública que s'opose a l'aparcament previst i preguem al Conseller de Cultura, responsable últim de la tutela del centre històric d'Elx, declarat conjunt historicoartístic el 1968, i de les plantacions de palmeres d'Elx, legalment protegides des del 1933, que no autoritze el projecte d'aparcament subterrani projectat per l'Ajuntament d'Elx en el carrer de les Casetes de la MaredeDéu d'aquesta ciutat.

Persones i entitats en contra de l'aparcament de les casetes
de la Mare de Déu en el centre històric d'Elx. 00-10-2000
Revisat: 18-07-2002

CARTA ALS ARTISTES (no enviada mai)

Octubre 2000

Elche, 9 de octubre de 2000

Amigo:

Con motivo de la propuesta de construcción por parte del Ayuntamiento de Elche de un aparcamiento subterráneo en el centro histórico de la ciudad, afectando directa y negativamente al patrimonio urbanístico, arquitectónico y natural de Elche, tenemos previsto realizar una acción artística en torno a las palmeras que desaparecerán con la obra proyectada, algunas de las cuales son centenarias y forman parte de la vida sentimental de las personas que vivimos aquí.

Hemos pensado que alrededor o sobre las palmeras en cuestión, cada artista que quiera participar en este encuentro realice su propia instalación (pensando que es algo efímero), evitando siempre el más mínimo perjuicio a la palmera, pero dejando constancia de su presencia (aunque deba de ser efímera), y avalando con ello nuestra oposición al aparcamiento proyectado.

El día del montaje se invitará a los periódicos y televisiones, y con los vídeos y fotografías que hagamos, se hará posteriormente una exposición itinerante y pedagógica por distintos pueblos de la Comunidad Valenciana.

Te invitamos a participaer en esta acción con la que nos oponemos a una idea que, como la destrucción del Cabanyal en Valencia y la del monte del Benacantil en Alicante, atenta contra la integridad física e histórica de estas ciudades.

Si quieres unirte a nosotros ponte en contacto con en el teléfono para organizar la cosa.

Recibe un cordial saludo.

firmas.....

PD. El día del montaje será un sábado por la mañana dentro de un par de meses. Ya te diremos la fecha exacta y si no pudieras venir, nosotros instalaríamos tu obra (recuerda que debe tener un carácter efímero). Ese día habrá coca con sardina y vino de Matola

MIQUEL MARTÍNEZ ALS CAMPS D'ANGLATERRA

Novembre 2000

Vet aquí que Miquel Martínez ens ha obsequiat amb una nova contalla editada per 3i4, L'enigma de Sir Robert McLean, una novel·la amb una atractiva portada d'un gos dret en la proa d'una barca que solca un riu vorejat per una vegetació exhuberant. Tot al voltant hi ha diverses etiquetes ovals de marques de cervesa d'aquelles que tots ens hem dut amb nosaltres quan hem anat al Regne Unit o a Irlanda i que potser aquí evocuen l'origen de la novel·la.

Miquel Martínez és un jove escriptor de la Vila Joiosa (un jove que, en el posat, en les actituds i en les opinions que expressava en la segona meitat dels anys 80 feia el posat de jove postmodern, en opinió de Josep Ma^a Llompart). Originari de la Vila, es va transplantar fa anys a la ciutat de València i aquest és el lloc on, com potser vostés ja saben, es guanya les garrofes fent de locutor a Ràdio Nacional.

Aquesta és la segona novel·la de l'autor, que abans, el 1993, publicà La lluna de Taa, també a 3i4. Però, a més. Miquel Martínez ja col·laborà cap a l'any 1985 en un bonic llibre de relats i cançons infantils titulat El trencall de la maror on es replegaven estampes del seu poble. Ha escrit també dos llibres de poesia. El primer Claus de retorn, editat el 1987 per la Diputació d'Alcanat i més recentment, el 1997, un interessant i tendre llibre de versos titulat Llibre de família, guanyador del premi Senyoriu d'Ausiàs March establert per l'Ajuntament de Beniarjó, també a l'editorial 3i4, de manera que sembla ser un autor de la casa, ara que les editorials van definint els seus plantel d'autors. Finalment és autor d'una traducció de L'amor del rey Artús, de Xosé Luñis Méndez Ferrin publicada per la Universitat de València. Cinc llibres, doncs, amb aquest que ens ocupa: traducció, novel·la i poesia que fan de Miquel Martínez un autor pròxim i amigable que es va consolidant amb els anys.

A la contraportada del llibre que ara ens ocupa se'ns explica que l'obra es va gestar en un viatge a Anglaterra, quan, prop de Cambridge, mentre bevia bona cervesa en un pub de la contrada (i tots els que coneixem Miquel Martínez sabem com és de bon vivant i bon gustador de les coses petites de l'existència que són les que més plaer donen, un plaer més pur, potser no el més intens, però si el més tolerabler). Diu que en aquell lloc li referiren la història d'una làpida negra de grans dimensions que formava part de la decoració del local i que en aquell mateix lloc hi havia hagut una cruïlla de camins, com també que una bella jove es penjà en no haver vist correspost el seu amor. I així Miquel començà a embastar una narració de

lectura fàcil i entenedora que mostra la seua capacitat de fabulació, pròpia d'un fabulador o d'un contacontes. Com diu Francesc Calatayud al pròleg, "capacitat per a formular històries [...] amb la màgia del llenguatge, utilitzant a, n precisió les paraules adients sense caure tampoc en una prosa recargolada" ni excessivament complexa.

Al meu parer, més que una novel·la històrica o d'època que recrea un temps determinat, els anys finals del segle XVII, (i sense voler dir amb açò que no es preocupe amb una gran cura de l'ambientació) aquesta és una història allunyada de tota mena de naturalisme que beu de les contalles tradicionals i de la novela gòtica iniciada potser amb els romàntics i que, fins a cert punt, m'ha fet recordar la bella trilogia d'Italo Calvino I nostri antenati, El baró rampant, El cavaller inexistent i, especialment, El vescomte mig partit, sobretot per l'encavallament de, persecucions, situacions, resolucions d'episodis i sorpreses colpidores.

He parlat de Calvino, però també podria esmentar les tires de còmic Leo Verdura, on un lleó mansoi i vegetarià manté una veritable saga d'encontres i desencontres amb la seua ombra que li fa les mil i una maldats.

Així, en aquesta història d'un home sense ombra, hi trobem gegants, bruixes i bruixots, encantaments, fantasmes, cruïlles de camins, alquimistes, cavallers, llegendes, unes gotes de misteri adobades amb un cert sentit de l'humor i un desenvolupament de l'argument fàcil i entretingut que farà gaudir de la lectura als amants del gènere. Es tracta, com conclou la nota de presentació, d'una mena de gòtic incruent que fa d'escenari per a que l'autor es capbusse en la complexitat humana i en la recerca de la identitat, una obra de lectura fàcil i agradable que jo vaig consumir en un viatge d'anada i tornada a València, amb tren, com sempre he cregut que es deuen fer els viatges i que ara, des de fa uns anys, per sort, els puc fer i els faig. Els recomane, doncs, la compra i la lectura d'aquest llibre on Miquel Martínez fa la veu de Sir Robert McLean, amb l'esperança de que per a vostés siga una companyia tan grata com ho fou per a mi en aquell trajecte de fa uns mesos d'anada i tornada a València.

GJiU. 01-12-2000
Revisat: 24-04-2002